

رویکردهای نوین در تربیت اخلاقی

محمد حسنی

مهین چناری

فاطمه وجدانی

نرگس سجادیه

شمسی نامی

سکینه سلمان ماهینی

زهرا اشعری

سپهילה غلام آزاد

شعله بیگدلی

باغنتاری از :

محمد رضا سرکارانی

ویراستار علمی:

محمد حسنی

سرشناسه
 عنوان و نام پدیدآور : Forsyth, Patrick B. م. ۱۹۴۵ -
 رویکردهای نوین در تربیت اخلاقی / محمد حسنی ... [و دیگران]؛ با گفتاری از محمدرضا سرکار آرائی
 ویراستار علمی محمد حسنی.
 مشخصات نشر : تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ۴۲۷ ص.
 شابک : 978-964-08-1032-3
 وضعیت فهرست نویسی : فیفا
 یادداشت : مؤلفان محمد حسنی، مهین چناری، فاطمه وجدانی، نرگس سجادی، شمسی نامی، سکینه
 سلمان ماهینی، زهرا اشعری، سهیلا غلام آزاد، شعله بیگدلی.
 یادداشت : واژه نامه.
 یادداشت : کتاب نامه.
 موضوع : تربیت اخلاقی -- مقاله ها و خطابه ها
 موضوع : آموزش و پرورش -- مقاله ها و خطابه ها
 سوابق افزوده : حسنی، محمد، ۱۳۴۲ -
 شناسه افزوده : سرکار آرائی، محمدرضا، ۱۳۴۴ -، مقدمه نویسنده
 شناسه افزوده : سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)
 رده بندی : LC ۲۸۳/۹۱۳۹۲
 رده بندی دیوبی : ۳۷۰/۱۱۴
 شماره کتابخانه ملی : ۴۰۸۲۰

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی
 وزارت آموزش و پرورش

رویکردهای نوین در تربیت اخلاقی

مؤلفان: محمد حسنی، مهین چناری، فاطمه وجدانی، نرگس سجادی
 شمسی نامی، سکینه سلمان ماهینی، زهرا اشعری، سهیلا غلام آزاد
 شعله بیگدلی

با گفتاری از: محمدرضا سرکار آرائی

ویراستار علمی: محمد حسنی

طراح جلد و گرافیک: فرشید پیمان پو
چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: رایانه نگار

چاپ و صحافی: چاپ خجسته

قیمت: ۲۷۰۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۸-۱۰۳۲-۳

ISBN 978-964-08-1032-3

نشانی: تهران: خیابان سپهبد قمری، پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت طلب، شماره ۸

تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴-۹ دورنگار (فاکس): ۸۸۹۰۳۸۰۹

www.enma.ir

فهرست مطالب

کنتار آنازین

دعدهای به نام « تربیت اخلاقی » (محمد حسنی) ۵

فصل اول

رویکردهای تربیت اخلاقی مبتنی بر نظریه رشدی شناختی (محمد حسنی) ۱۷

فصل دوم

رویکرد شفاف سازی ارزش ها در تربیت اخلاقی (مبین جناری) ۸۵

فصل سوم

رویکرد شناختی-تحلیلی در تربیت اخلاقی (محمد حسنی) ۱۱۷

فصل چهارم

رویکرد تلفیقی در تربیت اخلاقی (فاطمه وجدانی) ۱۴۹

فصل پنجم

رویکرد سواد اخلاقی در تربیت اخلاقی، نقد نظریه تامل (نرگس سجادیه) ۱۸۷

فصل ششم

رویکرد یادگیری شناختی- اجتماعی در تربیت اخلاقی (زهرا مری) ۲۳۱

فصل هفتم

رویکرد سازه گرایی در تربیت اخلاقی (شمسی نامی) ۲۶۷

فصل هشتم

رویکرد منش در تربیت اخلاقی (سکینه سلمان ماهینی) ۳۲۷

فصل نهم

رویکرد تربیت اخلاقی مراقبت محور (شعله بیگدلی- سهیلا غلام آزاد) ۳۸۷

کنتار فرجیان

در جستجوی اخلاق و معنویت (محمد رضا سرکار آرائی) ۴۱۷

اخلاق و اخلاقی بودن از عناصر هویت ملی ما ایرانیان است. حتی قبل از اسلام نیز به این وصف شهره آفاق بوده ایم. اما آیا ما هم اکنون به سوی تعالی اخلاقی گام برمی داریم؟ آیا رهنماهای اجتماعی موجود به گسترش اخلاق در روابط اجتماعی افراد منجر می شود؟ نظام تربیت و نهادهای ذی ربط دیگر، چه اقدامی در این باره انجام می دهند؟ و ده ها پرسش دیگر از این دست، در این باره مطرح است که ذهن بسیاری را به خود مشغول کرده است.

به نظر می رسد اخلاق مسائل مهم و بهتر بگوییم از چالش های حال و آینده جوامع (داوری اردکانی، ۱۳۹۰) (هاگتون، ترجمه حمید رفیعی، ۱۳۷۸) و بالمال نظام های تربیتی "کشورهای دیگر جهان بوده و خواهد بود. از این رو یکی از دل مشغولی های سیاست گذاران آموزشی جهان تربیت اخلاقی دانش آموزان است. برخی شو بامانند چین، کره و ژاپن، در برنامه درسی دوره های تحصیلی مدارس، ماده درسی خاصی به نام اخلاقیات در نظر گرفته اند. کشورهای دیگر از جمله ترکیه، سنگاپور، کامبوج، آمریکا و انگلستان ترجمه خدی به تربیت اخلاقی داشته اند. (حسنی و همکاران، ۱۳۹۰) محسن پور^۳ (۱۳۶۷) در گزارش اجلاس مشورتی دفتر منطقه ای یونسکو در تایلند ارائه داده است بیان می کند که مؤسسه آموزش اخلاق مورد تأکید برخی از نمایندگان این اجلاس به قرار گرفته است.

شواهد نشان می دهد که جامعه ایران هم اکنون و بی تردید در آستانه های آینده بیش از هر چیز دیگری نیازمند توجه به پرورش انسان ها یا به عبارتی شهروندان متخلق به ارزش های اخلاقی است. در پژوهشی که توسط سازمان ملی جوانان انجام شده است نظرات جوانان را درباره مسائل اخلاقی آینده جامعه ایرانی احصا گردیده است. (به نقل از سعیدی رضوانی،^۴ ۱۳۸۶) نتایج

۱. هانتیکتون، ساموئل (۱۳۷۸) برخورد تمدن ها، ترجمه حمید رفیعی. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
۲. منظور از نظام تربیتی، نظام تربیت رسمی و عمومی (آموزش و پرورش) نیست، بلکه کل نهادها و سازمان هایی است که در تعالی تربیت جامعه نقش دارند.
۳. محسن پور، بهرام (۱۳۶۷) گزارش اجلاس مشورتی دفتر منطقه ای یونسکو یازدهم تا هجدهم خردادماه ۱۳۶۷، رشد معلم سال هفتم شماره پنجم، صص ۲۰-۳۴.
۴. محمود سعیدی رضوانی (۱۳۸۶) بررسی وضع موجود تربیت دینی و اخلاقی دانش آموزان و ارزیابی آن بر اساس مؤلفه های اصلی آموزش و پرورش، طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش.

این پژوهش نشان می‌دهد که جوانان نسبت به آینده اخلاقی جامعه بدبینانه قضاوت می‌کنند. در پژوهش دیگر (ربانی و شهابی، ۱۳۸۹)^۱ نشان داده شده است که جوانان شهری اصفهان نسبت به ارزش‌های اخلاقی کم توجه هستند یعنی این ارزش‌ها برای آن‌ها اهمیت زیادی ندارد. واقعی یا غیر واقعی این پژوهش‌ها و اگرچه اندک، نشان می‌دهد که شرایط حاضر جامعه به لحاظ اخلاقی از منظر جوانان امید بخش نیست. مسائل و چالش‌های برجسته اجتماعی و فرهنگی جامعه کنونی ایران نشان از این نیاز جدی دارد.

برای بسیاری وجود نابسامانی‌های مختلف اجتماعی و اخلاقی امری مشهود و ملموس است برای نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- گسترش دامنه بزهکاری به ویژه در نوجوانان.
- افزایش نابسامانی‌های خانوادگی مانند طلاق.
- افزایش اعتیاد به و بره در جوانان و نوجوانان.
- کاهش جایگاه و ارج خانواده.
- کاهش نقش و ارج والدین در اصطلاح بزرگ‌ترها در خانواده.
- افزایش فرار از خانه.
- افزایش آلودگی و تخریب محیط زیست.
- گسترش بیماری‌های چون ایدز (که بخش قابل توجهی از آن ریشه در مناسبات نادرست دارد).
- گسترش دامنه تقلب، کلاهبرداری و فریب کاری در روانه اجتماعی افراد (این خود موجب افزایش بی‌اعتمادی بین افراد جامعه است).
- کاربردهای نادرست و غیر اخلاقی وسایل ارتباطی جدید مانند تلویزیون همراه و اشکال مختلف فناوری ارتباطات.
- گسترش بد اخلاقی در حوزه آموزش و پژوهش.
- برابری پرونده‌های قضایی موجود در کشور ما با برخی کشورهای پر جمعیت جهان.

و...

این موارد و موارد ناگفته دیگر نشان می‌دهد که ما در ایجاد و برقراری جامعه با اخلاق، از آرمان‌های فرهنگی دور مانده‌ایم و شاید بگویم فاصله داریم. حاکمیت ارزش‌های اخلاقی در روابط بین شهر وندان از شاخص‌های سلامت اجتماعی و حتی سعادت اجتماعی است. این مقوله از افزایش رفاه مادی نیز مهم‌تر است. افزایش درآمد که بر بستر روابط خوب

۱. ربانی، رسول، شهابی، سیامک (۱۳۸۹) بررسی ارزش‌های اخلاقی جوانان شهری اصفهان. مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال دوم شماره پنجم.

اجتماعی استوار نباشد به افزایش سطح سلامت و سعادت اجتماعی منجر نمی‌شود. جوامع بیش از آنکه به افزایش درآمد ناخالص ملی احتیاج داشته باشند به افزایش سعادت خالص ملی نیاز دارند. بی‌تردید سعادت با نیاز آدمی به جامعه متکی به روابط اخلاقی و اعتدالی معنویت در آن ارتباط دارد. یک بعد از این سعادت، احساس رضایت از زیستن در فضایی است که ارزش‌های معنوی و اخلاقی بر آن حاکم باشد.

در اینجا و به دنبال پرسش‌های آغازین این پرسش مطرح می‌شود که چه راهکار یا راهکاری برای مواجهه با این چالش فرارو داریم؟ چه بخش‌ها و نهادهایی مسئول آن خواهند بود؟ پاسخ این پرسش هم سهل است و هم ممتنع. راهش خیلی ساده است البته بیانش! نه عملش! راهش این است که همه نهادها اخلاق را وجهه همت و محور عمل خود قرار دهند. هر کس و هر بخش به نوبه خود.

بی‌تردید نهادی زیادی در این راستا مسئول هستند. از مسجد و مدرسه تا خانواده و رسانه. اگر توجه خود را به نهاد تربیت رسمی و عمومی معطوف کنیم و بحث را به این سو بکشانیم واقعیت این است که مدرسه یا همان نماینده تمام عیار نظام تربیت رسمی و عمومی اگر نگوییم بیش از همه، کمتر به نقش خود در این مورد نقش ندارد. این موضوع به گونه‌ای مطالبه عمومی از مدرسه نیز هست. جامعه از مدرسه، مطالباتی دارد و بخش مهم این مطالبه اخلاق است و هم اینکه همه نهادها در این زمینه مسئولیت دارند به ویژه خانواده که یکی از ارکان تربیت در جامعه است.

به سخن دیگر، هرچند مسئولیت تربیت اخلاقی است، جامعه بالجمله با مدرسه نیست اما فی الجمله مدرسه در این مورد مسئولیت دارد. چنین مطالبه‌ای در قانون اساسی معارف که در نهم آبان‌ماه ۱۳۹۰ هجری شمسی به تصویب رسیده، دیده می‌شود. در این سند آمده است که «مکتب و مدرسه عبارت است از تأسیساتی که برای تربیت اخلاقی و علمی و بدنی ابنای نوع دائر می‌گردد» (کهندانی، ۱۳۸۸: ۴۱)^۱ در این هدف مشخص است که در آغازین سال‌های عمر این نظام و زمانی که سیاست‌گذاران مشغول ساماندهی نظام جدید تربیت رسمی و عمومی بودند به ذهنشان این طور می‌رسید که مدرسه، مؤسسه‌ای است برای تربیت اخلاقی نسل نواخته. در راستای تحقق مدرسه‌ای آنچنان که در قانون اساسی معارف تعریف شده است وجود یک عنوان درسی مستقل در تربیت اخلاقی در سال‌های اولیه شکل‌گیری مدارس به سبک امروزی مورد اقبال سیاست‌گذاران نظام آموزشی بوده است. مصوبات شماره ۲۷ و ۳۰ در

۱. کهندانی، مصطفی (۱۳۸۸) تاریخ تحول و تحول‌شودای عالی آموزش و پرورش ۱۲۷۵ تا ۱۳۸۸ هجری شمسی، تهران: انتشارات نورالفیض.

سال ۱۳۰۲ و شماره ۸۶ در سال ۱۳۰۶ و شماره ۳۵۹ در سال ۱۳۱۶ و شماره ۴۲ در سال ۱۳۱۹ توسط شورای عالی معارف نشان از وجود این توجه به موضوع تربیت اخلاقی دانش آموزان دارد (حسینی روح الامینی، ۱۳۸۴). اسناد بعدی که در این مورد توسط شورای عالی فرهنگ و بعد توسط شورای عالی آموزش و پرورش تصویب شده است نشان می‌دهد که اخلاق در سیاست‌های کلان نظام آموزشی تا قبل از انقلاب محمل توجه و عنایت بوده است (همان).

بعد از انقلاب اسلامی نیز این تقاضا از مدرسه همچنان مورد تأکید است اسناد رسمی و بالادستی کشور بر این کارکرد اخلاقی تأکید زیادی داشته‌اند. از جمله در اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تربیت اخلاقی یکی از مسئولیت‌های مهم نظام تعریف شده است. در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران که توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شده است بر اخلاقی بودن یکی از معیارهای شهروند مطلوب جمهوری اسلامی تعریف شده است. در همین سند چنین آمده است: «جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز یک جامعه اخلاقی و متکی بر اصول اخلاقی است.»

در بین اسناد درون بخشی، اولین سند مکتوب و مصوب، سند «کلیات نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»^۱ است که بر آن بخش مستقلی با عنوان اهداف اخلاقی دیده شده است. این اهداف اخلاقی به صورت کلی مطرح شده است و در بخش دیگری از این سند اهداف دوره‌های تعریف شده (اساس، ارکان، ارشاد متوسطه فراگیر) نیز بیان شده است. در این بخش از بیان اهداف، طبقه‌بندی صورت نگرفت و فهرست از اهداف ذکر شده است در این فهرست اشاراتی به اهداف اخلاقی یا مضامین اخلاقی شده است.

در سند دیگر با عنوان «اهداف دوره ابتدایی و راهنمایی» مصوب جلسه ۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش در سال ۱۳۷۹ اهداف آموزش و پرورش به تفکیک ابتدایی و راهنمایی به هشت مؤلفه (اعتقادی، اخلاقی، علمی و آموزشی، فرهنگی هنری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی) بخش شده که برای هر یک از این مؤلفه‌ها اهداف خردی تعریف شده است. مثلاً در مؤلفه اهداف اخلاقی بیست و یک هدف خرد فهرست گردیده است. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و مبنای نظری آن (۱۳۹۰)^۲ ساخت تربیت اخلاقی به همراه ساخت

۱. حسینی روح الامینی، جمیعہ السادات (۱۳۸۴) سیر تحول برنامه‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی، تحصیسی در بزرگ، تهران: نشر افق.

۲. استاد جری تعبیر بنیادی نظام آموزش و پرورش (۱۳۶۷) طرح کلیات نظام آموزش و پرورش، تهران: مرکز.

این طرح مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی که توسط شورای تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش در سال ۱۳۶۷ تصویب و منتشر شده است، در واقع این طرح اولین گام جمهوری اسلامی ایران برای اصلاح بنیادی نظام آموزش و پرورش است. هرچند این طرح به جز بخش نظام متوسطه آن اجرا نگردید اما جزئیات آن می‌تواند منبع خوبی برای شناخت درک و فهم سیاست‌گذاران از مسائل آموزش و پرورش در آن زمان باشد.

۳. شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰) مبنای نظری سند تحول بنیادین، قابل دسترسی در سایت «بن‌سور»

دینی از اولویت برخوردار است. اخلاق در برنامه درسی ملی (۱۳۹۱)^۱ به عنوان یک شایستگی اساسی و مشترک بین همه حوزه‌های یادگیری یازده گانه تعریف شده است.

اگر چنین است این نیز پرسش مهمی است که در مدرسه در رابطه با تربیت اخلاقی دانش‌آموزان چه اقداماتی صورت می‌گیرد؟ تا چه حد در تجربیات زندگی مدرسه‌ای دانش‌آموزان تجربیات اخلاقی سازنده وجود دارد؟ تا چه میزان تربیت اخلاقی جزو اولویت‌ها و محورهای فعالیت‌های تربیتی است؟ آیا به همان میزان که نمره و درصد قبولی، کلاس‌های تقویتی، کلاس‌های زبان و فوق برنامه، کلاس‌های تست‌زنی و کلاس آمادگی برای آزمون ورودی به مدارس نیز هوشان، مدارس نمونه دولتی، مسابقات علمی و کنکور دغدغه است! آیا تربیت اخلاقی نیز دغدغه است؟ پاسخ به این پرسش اگرچه به طور دقیق میسر نیست اما به اجمال می‌توان گفت که تربیت اخلاقی دغدغه اصلی نیست. حتی می‌توان گفت موضوعی مغفول است.

در اینجا ید به رایج پژوهشی که اخیراً انجام شده است، اشاره شود. طبق نتایج این پژوهش (یزدانی حسن، ۱۳۸۹)^۲ حتی در برنامه‌های درسی تدوین شده که در مدارس (ابتدایی و راهنمایی) مورد تأکید و اهتمام نسبت نزدیک به سی درصد اهداف اخلاقی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش مد نظر قرار نرفته است، اگرچه این اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش است اما صرفاً اهداف برنامه‌های درسی نیستند یعنی کل اقدامات تربیتی مدرسه باید ناظر به این اهداف باشند اما واقعیت این است که در فعالیت‌های مدارس نیز اهتمام جدی به این امر دیده نمی‌شود. به عنوان یک شاخص، موفقیت در مباحث تربیت اخلاقی مورد توجه قرار نمی‌گیرد. شاهد این مدعا این است که بسیار کم دیده می‌شود که مدارس دولتی و غیر دولتی در تبلیغات خود برای کسب منزلت بیشتر نزد والدین، دانش‌آموزان و حتی مسئولین اعلام کنند که اهتمام جدی به اخلاق دارند در عوض فراوان به کلاس زبان، کنکور، مسابقات علمی، المپیادها، تست و کنکور و فوق برنامه‌های آنچنانی توجه دارند. بسیار مشاهد کردیم که اولیای مدارس پارچه نوشته‌های بزرگی را بر سر در مدرسه (برای تبلیغ کارکرد خود) نصب می‌کنند که موفقیت تعدادی از دانش‌آموزان خود را در کنکور و آزمون‌های درسی دیگر و المپیاد فلان، کسب مدال و رتبه فلان را تبریک می‌گویند. معنی این رفتارها این است که ملاک موفقیت مدرسه همین‌ها هستند و ملاک‌های دیگر جایگاه زیادی ندارند. یعنی عملاً در این اوضاع و احوال جامعه و ضرورت‌هایی چنین آشکار بی تفاوتی شدیدی نسبت به اخلاق و معنویت (در واقع امر نه به مثابه امری رسمی و

۱. شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱) سند برنامه درسی ملی. قابل دسترسی در سایت این شورا

۲. یزدانی، جواد، حسینی محمد (۱۳۸۸) مقایسه اهداف مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و اهداف برنامه‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی، مجله نوآوری‌های آموزشی.

فرمایشی) از خود نشان می‌دهند.

به عنوان یکی از نشانه‌های این دغدغه مهم و حیاتی در کشور، می‌توان از کثرت آثار اهل نظر دربارهٔ اخلاق یاد کرد. داوری اردکانی^۱ (۱۳۹۱) می‌نویسد که « شاید هرگز در هیچ جا این همه که اکنون در همه جا از جمله ایران درباره اخلاق می‌گویند و می‌نویسند نگفته و ن نوشته باشند. » به‌زعم این فیلسوف این کثرت آثار درباره اخلاق نشانه همین دغدغه پریشانی اخلاق مردمان در این دوران باشد. کشور ما نیز همان‌طور که دکتر داوری می‌نویسد در مقام نظر به اخلاق بسیار توجه شده است. اگر روی آورد به موضوع اخلاق در عصر حاضر در کشور ما متأثر از جریان‌های کُری غرب، زیاد و قابل تأمل است. به نوعی این روی آورد به اخلاق هم در گذشته در غور تأمل^۲ باشد. در گذشته در بُعد مباحث نظری اخلاقی اگر چه رشدی به‌مانند حوزه‌های علمی دیگری مانند حدیث، فقه، تفسیر، کلام و فلسفه نداشته‌ایم اما کم نیستند آثاری که در این زمینه نگاشته شده است. (احمد پور و همکاران، ۱۳۸۶)^۳

به‌طور کلی در بین متفکران ایرانی حدافل چهار رویکرد در اخلاق مشاهده می‌شود. که این رویکردها عبارتند از اخلاق فلسفی^۴، اخلاق عرفانی^۵، اخلاق روایی^۶ یا نقلی و اخلاق تلفیقی^۷. برخی دیگر به وجود دو رویکرد دیگر در ایران سائل اند که عبارتند از: اخلاق سیاسی و حکومتی^۸ و اخلاق جوانمردی^۹ (محمدی، ۱۳۷۹).^{۱۰} در هر یک از رویکردها آثار با ارزش و ماندگاری از متفکران برجای مانده است. اگر چه این رویکردها خود به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم حاوی دستوراتی برای عمل اخلاقی و در نهایت تربیت اخلاقی است اما در حوزه تربیت اخلاقی (یعنی کاربرد مباحث نظری در بهبود عمل اخلاقی افراد جامعه) و به صورت ویژه کمتر اثری دیده می‌شود. در مقام مقایسه شرایط امروزی نیز چنان مسأله نیست یعنی

۱. داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۱) اخلاق در عصر مدرن، تهران: نشر سخن.

۲. احمد پور، مهدی و همکاران (۱۳۸۵) کتاب شناخت اخلاق اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۳. نمایندگان شاخص آن کتاب طهارة الاعراق ابوعلی مسکویه و اخلاق ناصری خواجه نصیرالدین طوسی است.

۴. در این باره می‌توان به کتاب اوصاف الاشرف خواجه نصیرالدین طوسی، کتاب مرصاد العباد نجم الدین رازی، احیاء علوم الدین غزالی و ترجمه فارسی آن کیمیای سعادت اشاره نمود.

۵. نمایندگان برجسته این رویکرد اخلاقی شیخ طبرسی با کتاب مکارم الاخلاق و علامه محمد باقر مجلسی با کتاب بحار الانوار بخش دُوب و سنن و کتاب حیلۃ المتقین و شیخ صدوق با کتاب خصال هستند.

۶. رویکرد تلفیقی، رویکردی است که از سه منبع نقل و عقل و عرفان بهره گرفته است. نماینده مشهور این رویکرد کتاب جامع‌السماعات ملا محمد مهدی نراقی است.

۷. در میان آثار زیادی که در خصوص و اخلاق سیاسی و حکومتی وجود دارد کتاب سیاست نامه خواجه نظام الملک نصیحة الملوک فضل بن روزبهان خنجی و احکام السلطانیة ابی الحسن بغدادی از آن جمله‌اند.

۸. این اخلاق در عین حال که جنبه نظری داشته و در ادبیات اسلامی کتاب‌هایی تحت عنوان فتوح نامه‌ها وجود دارد که می‌توان از آنها در رده اخلاق روایی و فلسفی قرار داد. اما در واقع یک جریان اجتماعی بود که جوانمردان به صورت یک صنف اجتماعی ظهور و بروز داشته است.

۹. محمدی، مجید (۱۳۷۹) نظام‌های اخلاقی در اسلام و ایران، تهران: انتشارات کویر.

با وجود مباحث نظری نسبتاً فراوان دربارهٔ اخلاق در زمینه تربیت اخلاقی و ارائه رویکردهای مناسب و متناسب با شرایط اجتماعی کشورمان دستمان تقریباً خالی است. کم‌مهری به ساحت تربیت اخلاقی در کشور در وجه عملی آن بیشتر دیده می‌شود. با وجود تحقیقات قابل توجهی که دربارهٔ اخلاق در عرصه مباحث فلسفی و روان‌شناختی و حتی جامعه‌شناختی انجام شده است اما در خصوص تربیت اخلاقی در عمل به ویژه در نظام تربیت رسمی و عمومی تحقیقات در خور توجه نیست. به سخن دیگر در کشور ما با وجود این سابقه و پیشینه علمی دربارهٔ اخلاق، رویکردها و الگوهای بومی یا بومی شده تربیت اخلاقی یعنی رویکردها و الگوهای بومی بر ساسسته از اندیشه ورزی، اندیشمندان خود را در اختیار نداریم.

بنابراین تحلیل، ما نیازمند توجه عمیق‌تری به این حوزه حیاتی هستیم. روشن است که دانش و توانایی لازم برای توسعه تلاش‌ها در ساحت تربیت اخلاقی به ویژه در نظام تربیت رسمی و عمومی مستلزم توجه کافی و وفای به هر دو وجه نظری و عملی است. یکی از بسترهای مناسب برای توسعه مباحث نظری و عملی در زمینه تربیت اخلاقی آشنایی و مواجهه انتقادی با رویکردهای جدیدی است که در جهان برای تربیت اخلاقی مطرح است. آشنایی و مواجهه انتقادی به دانشوران بومی و ناگزیران در نظام تربیت رسمی و عمومی کمک می‌کند تا به سمت تولید رویکردها و الگوهای تربیت اخلاقی بومی حرکت نمایند. این اقدام زمینه‌پویایی این حوزه فکری و عمل تربیت در ساحت اخلاقی را فراهم می‌آورد.

این اثر که پیش‌رو دارید در راستای احسا، پتان نیاززی تولید شده است. گروه پژوهشی مبانی برنامه‌ریزی درسی پژوهشکده برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی با همکاری گروهی از پژوهشگران اقدام به تألیف آن نموده است این کتاب تلاش می‌کند تا نه رویکرد جدید از رویکردهایی را که در مجامع علمی و آموزشی جهان مطرح است بررسی نماید. این رویکردها طی یک بررسی از برخی منابع از جمله کتاب راهنمای تربیت اخلاقی در مدارس^۱ احصا گردید. بعد از انتخاب همکاران جلساتی با ایشان در خصوص چگونگی تدوین فصول کتاب برگزار گردید و تصمیمات لازم برای ایجاد وحدت رویه در تدوین و تألیف فصول و کلیت کتاب گرفته شد.

۱. این قید تقریباً به این سبب است که آگاهی و اطلاعات نگارنده نشان می‌دهد که در این زمینه کاری اساسی کم صورت گرفته است. دو اثر زیر از جمله معدود فعالیت‌هایی است که در این زمینه انجام شده‌اند:

خسروی، زهره و باقری، خسرو (۱۳۸۸) راهنمای تدوین کردن ارزش‌های اخلاقی از طریق برنامه درسی، فصل نامه مطالعات برنامه درسی، شماره ۸.

آرمند، محمد (۱۳۸۷)، طراحی الگوی مطلوب تربیت اخلاقی در دوره متوسطه بر اساس نقد الگوی تربیت منش، رساله دکتری دانشگاه تربیت مدرس.

در فرایند تدوین نویسندگان نسخه اولیه مقاله را در اختیار ویراستار علمی کتاب قرار داده و از وی بازخوردها لازم را دریافت کرده و اصلاحات مورد نظر در مذاکره بین مؤلف و ویراستار اعمال گردیده است. بدین سان فصول مختلف کتاب آماده گردید.

در مجموع هر فصل این کتاب به تشریح یک رویکرد اختصاص یافته است که در آن ضمن توصیف رویکرد به مبانی نظری و دلالت‌های آن در عرصه عمل به ویژه مدرسه و کلاس درس یا در سطح برنامه‌ریزی توجه شده است. در پایان نقدی نیز بر رویکرد مورد بحث وارد شده است. توضیح این که این ساختار در همه فصول به یک شکل رعایت نشده است اما تلاش شده است به لحاظ محتوایی این محورها مورد بحث قرار گیرد.

فصل اول این کتاب که به خامه نگارنده این سطور^۱ به نگارش در آمده است به تبیین رویکرد رشدی شناختی اختصاص دارد در این فصل دو جهت‌گیری «کلبرگ» در خصوص تربیت اخلاقی مبتنی بر نظریه رشد اخلاقی تشریح می‌شود. جهت‌گیری نخست "بحث درباره معماهای اخلاقی" است و جهت‌گیری دوم "مدرسه اجتماع عادل" است. جهت‌گیری اخیر در ایران کمتر شناخته شده است.

در فصل دوم کتاب رویکرد شفاف‌سازی ارزش‌ها تشریح شده است این رویکرد یکی از رقیبان رویکرد رشدی شناختی محسوب می‌شود. ارزش‌های اوج این رویکرد یک کتاب درباره راهنمای عملی کاربرد روش شفاف‌سازی ارزش‌ها در کلاس درس که توسط بنیان‌گذاران آن نوشته شده بود قریب به ششصد هزار نسخه چاپ و منتشر شده است. این نشان از اقبال بسیاری است که در آن زمان به این رویکرد به ویژه در آمریکا شده است این فصل با خانم دکتر چناری^۲ نوشته‌اند. ایشان استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه قم، دانش‌آموزانه دانشگاه تربیت مدرس در رشته فلسفه تعلیم و تربیت می‌باشند. در تألیف کتاب "مدرسه و تربیت اخلاقی" از انتشارات مدرسه همکاری داشته‌اند.

فصل سوم کتاب اختصاص به دیدگاه فیلسوف تربیت اخلاقی دارد که در فضای فلسفه تحلیلی می‌اندیشید و قلم می‌زند. این متفکر که در ایران آنچنان نام آشنا نیست جان ویلسون انگلیسی است. در این فصل ضمن بیان مبانی فکری و نظری وی، دیدگاهش درباره تربیت اخلاقی

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش و دانش‌آموخته دانشگاه تهران در رشته فلسفه تربیت، مؤلف کتاب «تربیت اخلاقی بر بنیاد نظریه ارزش‌شناسی علامه طباطبائی» از انتشارات بهار و همکار در تألیف کتاب «مدرسه و تربیت اخلاقی» از انتشارات مدرسه و مقاله، برنامه درسی اخلاق» در دانشنامه برنامه‌ریزی درسی ایران. مقاله، بررسی سیر تحولات برنامه درسی تربیت اخلاقی در ایران با تأکید بر دوره عمومی».

به بحث گذاشته می‌شود. این فصل نیز توسط نگارنده تدوین شده است.

در فصل چهارم کتاب دربارهٔ رویکرد تلفیقی در تربیت اخلاقی بحثی خوب و خواندنی به میان آمده است. جذابیت این بحث در این است که این رویکرد ارتباط زیادی با دانش عصب‌شناسی پیدا کرده است. در این فصل دیدگاه‌های خانم نارویز توسط خانم دکتر وجدانی^۱ تشریح شده است. ایشان عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی و صاحب تألیفاتی در زمینه تربیت اخلاقی می‌باشند که برخی از آن‌ها عبارتند از: مقاله تحلیل شکاف میان نظر و عمل اخلاقی از دیدگاه علامه طباطبایی، مقاله چگونگی تحول در نظام رایج تربیت اخلاقی مدارس جهت کاهش شکاف میان معرفت و عمل، بر مبنای دیدگاه علامه طباطبایی (ره) و مقاله پایه‌های فطری اخلاق در نظریه علامه طباطبایی و اصول تربیتی مبتنی بر آن.

در فصل پنجم بحث جالبی در خصوص سواد اخلاقی شده است. این رویکرد نیز از رویکردهای جدیدی است که در جهان مطرح شده است. دیدگاه دوتن از نظریه پردازان آن یعنی خانم هرمز و تنم^۲ را در این فصل مورد بحث قرار گرفته است. این فصل از قلم خانم دکتر سجادیه^۳ تراوش کرده است. ایشان دانش‌آموخته رشته فلسفه تربیت و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و مؤلف مقالاتی در زمینه فلسفه تربیت و همکار در تألیف کتاب مدرسه و تربیت اخلاقی می‌باشند.

فصل ششم به رویکرد یادگیری شناختی اجتماعی پرداخته شده و دیدگاه آلبرت بندورا در رابطه با بعد اجتماعی تربیت اخلاقی مورد توجه قرار گرفته است. در این رویکرد توجه عمیقی به تربیت اخلاقی از بعد اجتماعی شده است لذا نتایج آن در فضاهای تربیتی بسیار مورد توجه بوده است. این فصل به قلم خانم اشعری به رشته تحریر درآمده است.

فصل هفتم رویکرد سازه‌گرایی را در زمینه تربیت اخلاقی مورد بحث قرار داده است. سازه‌گرایی نظریه جدیدی است که در حوزه جامعه‌شناسی و روانشناسی بسیار پر قدرت ظاهر شده است. دلالت‌های این نظریه در حوزه تربیت اخلاقی مورد بحث خانم دکتر نامی^۴ قرار گرفته است. ایشان عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، دانش‌آموخته دانشگاه تهران در رشته فلسفه تربیت و مؤلف و مترجم آثاری در حوزه فلسفه تعلیم و تربیت و مدیریت آموزشی می‌باشند.

رویکرد تربیت منش در فصل بعدی یعنی فصل هشتم بررسی شده است در این فصل ابتدا

1. F_vodgdani@yahoo.com

2. n.sajadieh@gmail.com

3. shamsinami@gmail.com

نظریه‌های سنتی و جدید اخلاق فضیلت بر اساس دیدگاه دیوید کار طرح گردیده و سپس بر اساس الگوی تربیت منش توماس لیکونا به عنوان یک رویکرد تربیت اخلاقی که در عصر حاضر مورد اقبال زیادی قرار گرفته تشریح گردیده است. نگارش این بحث به عهده خانم دکتر سلمان ماهینی^۱ بوده است. ایشان دانش آموخته دانشگاه تربیت مدرس در رشته فلسفه تربیت هستند و صاحب تألیفاتی در زمینه اخلاق و تربیت اخلاقی می‌باشند از جمله مقاله « گذار از تحویلی نگری در مفهوم آموزش اخلاق به جامع نگری در پرتو توجه به جایگاه آن در طبقه‌بندی اهداف آموزشی^۲، منتشر شده در پژوهش نامه اخلاق و مقاله « مبانی و الگوهای اخلاق حرفه‌ای در نهج البلاغه^۳، منتشر شده در کتاب اخلاق حرف‌های در تمدن ایران و اسلام.

دیدگاه خانم گلیگان و خانم نادینگر در تربیت اخلاقی با عنوان اخلاق مراقبت محور در فصل نهم بررسی شد. است این دیدگاه در تربیت اخلاقی دیدگاهی نوظهور است که بر مبنای رویکرد فمینیسم صورت‌بندی شده و در تقابل با نظریه رشدی شناختی کلبگ قرار دارد. این فصل را خانم دکتر بیگدلی^۴ رابعم دکتر غلام آزاد نگاشته‌اند. دکتر بیگدلی^۵ دانشیار و عضو هیئت علمی گروه آموزش پزشکی، دانشکده علوم پزشکی ایران هستند. وی دانش آموخته دانشگاه سایمون فریزر^۶ کانادا در رشته دکترای تخصصی تنوع‌های برنامه درسی بوده و دارای بیش از ۵۰ مقاله و کتاب در زمینه‌های مرتبط با آموزش و پژوهش می‌باشند. دکتر غلام آزاد^۷ عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، دانش آموخته دانشگاه سایمون فریزر کانادا در رشته آموزش ریاضی و از مؤلفان کتاب‌های درسی ریاضی دوره متوسطه و صاحب مقالاتی در حوزه آموزش ریاضی می‌باشند.

گفتار فرجامین این کتاب به قلم دکتر محمد رضا سرکار آرائی با عنوان « جستجوی معنویت نگاشته شده است. ایشان در این نوشتار ضمن بیان نابسامانی‌های اخلاقی در دنیای امروز به نیاز بشر به اخلاق و معنویت به ویژه نگاه عمیق به اخلاق مبتنی بر دین تأکید نموده آن را مورد بحث قرار داده‌اند. او اکنون استاد تمام دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تیکیو (توکیو، ژاپن) و استاد وابسته دانشگاه تهران است سرکار آرائی بیش از چهار سال مدیر بخش تحقیقات آموزش متوسطه بنیاد آموزشی ایشیدا گاکوئین در دانشگاه سی جو بوده است. وی یکی از بنیان‌گذاران انجمن جهانی مطالعه درس^۸ و عضو شورای سیاست‌گذاری و هیئت تحریریه مجله بین‌المللی

1. SalmanmahiniSakine@gmail.com

2. sbigdeli@alumni.sfu.ca

3. Simon Fraser

4. soheila_azad@yahoo.com

5. Lessen study

این انجمن علمی جهانی است. از سرکار آرائی تاکنون بیش از ۱۰۳ مقاله علمی، پژوهشی و ترویجی به زبان‌های فارسی، انگلیسی و ژاپنی، در مجلات معتبر ملی (ایران و ژاپن) و بین‌المللی به چاپ رسیده است. از ایشان بیش از هفده کتاب در ایران و خارج از کشور به زبان‌های فارسی، انگلیسی و ژاپنی به چاپ رسیده است. مهم‌ترین محورهای پژوهشی سرکار آرائی عبارتند از: فرهنگ آموزش، مطالعات تطبیقی آموزش و یادگیری، سنت‌های آکادمیک و فرهنگ دانشگاهی، و الگوهای اثربخش بهسازی آموزش به ویژه «مطالعه درس».

از آنجا که ده نویسنده، نگارش بخش‌های مختلف این کتاب را بر عهده داشته‌اند و در هر بخش از منابع متنوع فارسی و انگلیسی و حتی عربی استفاده شده است. بنابراین با وجود محدودیت‌های به عمل آمده امکان آن هست که در محتوای بحث‌ها هم پوشی و یا ناسازگاری‌های پنهانی بروز کرده باشد. در کاربرد معادل و برابر نهاد اصطلاحات نیز نا همگونی ناخواسته‌ای مشاهده شود. بیش پیش از وجود احتمالی چنین اشتباهاتی از پیشگاه خوانندگان محترم پوزش می‌طلبیم اما با همه این‌ها باید است این برگ سبز مورد توجه و استفاده محققان و کارشناسان و کارگزاران نظام تربیت رسمی و عمومی واقع شود و نویسندگان را با بازخوردهایی مشفقانه و اصلاحی در بهبود این اثر در ویراست‌های بعدی یاری رسانند.

در پایان باید از همه کسانی که با بهاء همکاری به تدوین فصول مختلف کتاب کمک کرده‌اند تشکر می‌نمایم به ویژه دکتر محمد رضا سرکار آرائی که با اطلاع از جریان تدوین این اثر علی‌رغم مشغله زیاد پیشنهاد اینجانب را پذیرفتند و با نگارش مقاله‌ای پر غنای اثر افزودند. هم چنین از دکتر قدمی رئیس سابق پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش و دکتر توراتی رئیس پژوهشگاه برنامه‌ریزی درسی و نوآوری‌های آموزشی و دکتر قمری دبیر شورای نشر پژوهشگاه برای تمامی مساعدت‌ها و همکاری‌ها تشکر و قدردانی می‌گردد.

محمد حسینی

زمستان یک‌هزار و سیصد و نود و سه